

Haustingsskogen på Havrå 2019

AV ARNE VASSENDEN

Innleiing

Arbeidet med restaurering av haustingsskogen og lauvenga i `Bergjet` på Havrå har fylgt i same far som i dei fire føregåande åra prosjektet har vara. Hovudtiltaket har vore styving av gamle stuvar og fyrstegongs-styving av yngre etterkomarar, samt rydding av skog og kratt for å opna opp teigane og syta for nok ljøs til styvingstre og feltskikt.

Nok ein gong oppdagar ein at ein er ute i grevens tid. Fleire av trea, mellom anna nokre store bjørker letta på røtene i bakkant før dei vart felt, og det var berre spørsmål om tid, før dei ville ha rotvelta og flekt av ei heil bergside. Det var dette som vart fylgjene då eit bjørkestø rotvelta over Nedre Bergaveg i vår og bøygde eit lengre strekk av det nyrestaurerte gjerdet langs den gamle vegen. Fleire andre tre fekk også same lagnad i 2019. Sjølv midt på sumaren ser me at tre rotveltar i kortvarige vindroser.

Dette får ein til å tenkja på kva stode ein er komen i i dei bratte skogliene på vestlandet. Det som er ein naturleg ting i naturskogen, vert til skadeverk i kulturlandskapet. Ikkje på fleire hundre år er så mange tre iferd med å bryta i hop, eller allereie har rotvelta. Det er truleg ikkje grunn til å uroa seg for skort på gamal skog og daudved i dei vestnorske lauvskogane? Tonnevis med biomasse veit me hamnar på fjorden og søkk til botnar, og vert liggjande som læger på fjordbotnane. Eit stort lindestø hjå Olsane i Bergjet som hang i bergsida, miste rotfestet og hamna på fjorden og ligg framleis og vaker som eit sjøtroll i fjorden. Dei fleste trea søkk med tida og vert ikkje i vegen for skipstrafikken. Tvetydig nok er dei lettaste treslaga mest utsette for å søkkja. Nokre tre søkk ned til det salte sprang-skiktet i fjorden i fyrste omgang og flyt som rare u-båtar i vassmassane. Tettleiken og kjerneved-delen er ulik oppe og nede i treet. Nokre tre vil difor ikkje flyta jamt i vassmassane. For Tømmer som vert fløytt, veit me at det flyt ulikt grunna ulik tettleik og kjerneveddel oppe og nede på stokken. Det flyt difor opp og ned i vassmassane. Etter J K. Sandmo, 1948 heiter det at tømmeret, når det har lege lenge i vatn, søkk rotstokken fyrst med rotenden ned, og toppstokken med toppen ned. (Dette var litt på sida av emnet vårt)

Skilnaden mellom før og no, når det gjeld tilgangen på skog, vert tydeleg, gjennom saga frå Bolstadfjorden der ein bonde fekk sikra seg ei fure hangande høgt over fjorden på ei lita to, eller hylle. Eg har sjølv sett staden, og dei færraste ville tenkja på å kliva ned på denne hylla. Bonden laut firast ned med tog. Då bonden kom ned og hogde treet, synt det seg at det var holt inni. Bonden for slukøyra heim.

Frå Veafjorden kjenner eg saga om dei tre brørne som var så vyrk for skogen sin. Ein vinter det var svært mykje snø, såg dei seg nøydde å hogga ei bjørk nær tunet. Dei var i utgangspunktet sorgtunge over dette. Ein sambygding råka på dei på vegen, då var dei alle smørblide. Grannen spurde dei om kvifor dei var så glade? Dei smolla då i skjegget (humra) og fortalde at det hadde seg slik at dei laut hogga ei bjørk nær tunet; «og trur du ikkje, ho var roten inni» !

Det grunne jordsmonnet ein ofte finn i bratt lende vert særskilt vått under våte tilhøve og likeins svært turt og lett i turkebolkar. Det kan synast som at trea er mest utsette for å detta i koll under desse vilkåra. Denne årsaksrekkja vert forsterka av hogsten i seg sjølv, ved at ein opnar teigane og slepper vinden til. Under naturlege tilhøve ser me og at trea stør kvarandre både i krunene og i rotskiktet.

I Bergjet ryddar me skogen etter våre eigne teiggrensar. Det går ofte føre seg i rette liner mellom eigedomane. I nokre tilfelle er det grunn til å ottast kva som vil hende med den granneskogen som vert ståande att? Ideelt sett burde grunneigarane på Havrå hatt ein felles tiltaksplan for Bergjet, for å førebyggja vindskade på skogen.

I tilknytning til arbeidet i bergjet er det fleire sider me lyt drøfta i forkant av eit nytt arbeidsår. Skjøtselsplanen som er under utferding vil vonleg gjeva retningsliner me kan forhalda oss til.

I året som har gått hadde me ynskjemål om å få samla ressursgruppa for haustingskogen og drøfta ymse sider ved arbeidet. Det har vore ringt å få i stand. Tida er ein knappleiksgode for dei fleste, og spursmåla ikkje alltid lett å finna eintydige svar på. Fleire grunnfeste spursmål vil skjøtselsplanen vonleg gjeva svar på. Kanhende er det andre måtar å kvalitetssikre arbeidet på enn ei arbeidsgruppe med sprikande interesser og stor geografisk spreieing? For vår del ser me det mest tenleg å retta spursmåla i fleire himmelætter, alt etter kva det gjeld. I mange høve har me utsett eit arbeid for stuttare eller lengre tid, i påvente av ei avklaring om korleis me skal gå fram.

Når det gjeld kvalitetssikring av restaurering og stell av styvingstre er det openbert trong for utveksling av røynsler og til ein viss grad felles retningsliner. Ulike skikkar er ein ting, restaurering av store verneverdige tre, ein annan. Grunnlaget har endra seg sidan 1950, då landskapet hadde vore skjøtta over lengre tid. Askesjuka og Hjorten har endra vilkåra monaleg i dag. Dessutan er det som før sagt, ringt å tolka det dei gamle fortel. Fleire kan fortelja at dei ikkje ferdast på anna enn sine eigne teigar, og difor ikkje hugsar heilt korleis dei hine teigane var, sjølv om dei sjølv sagt er vel vitande om det store biletet.

Det går føre seg utrøyningar når det gjeld styvingsmåtar fleire stader i landet, og det vil vera turvande å samla røyntslene frå dei ulike prosjekta. (Sigurd Sondre..... Steinar Vatne i ryfylke)

Også i år er hjorten og kan hende askesjuka den største bøygen for arbeidet som vert gjort. Det tykkjest motlaust å leggja sjela si i eit arbeid som kan hende er dømt til å misslukkast, slik det ser ut no. Trøysta kan vera at trea i mange høve kan få eit langt liv med berre ei smal borkstrime att. Tvetydig nok, ser me ofte at dei friskaste stuvane i krunga, er dei mest vesale å sjå til på stomnen og omvendt.

Også dette året har me freista fylgja med utviklinga av styvingstrea etter at dei er styvde. Det er reine sanslege etterrøkjingar med fotodokumentasjon og til ein viss grad samanliknande skriftleg dokumentasjon.

Tretalet er no så høgt, at det er metodiske utfordringar med å fylgja opp utviklinga i feltet. Her arbeider eg med å finna løysingar, så ein kan halda fram med dette innaføre den tida ein har til rådvelde.

For grasslåttan sin del er me truleg og komen til ei grense for kva me vinn over innaføre vanleg arbeidstid. Slåttan på Havrå vart forlengja med ei veke for to mann, utan at me kom heilt i mål. Det er heilt avgjerande for prosjektet at graset vert slege, noko me kjem attende til under.

Takk til alle bidragsytarar så langt.

Ein særleg takk til Fylkesmannen i Hordaland for pengestønaden til prosjektet.

DET PRAKTISKE ARBEIDET; RØYNSLER FRÅ ARBEIDSÅRET 2019

Skogsarbeidet i Bergjet går føre seg i den våtaste og kaldaste tida på året, etter nyttår. Det var den tida havråfolket heldt seg borte der ifrå. Samstundes er Bergjet kan hende den fljotaste(tidlegaste) staden på garden og mykje arbeid lyt difor gå føre seg i eit stutt tidsrom før knoppsprett under sleipe, våte tilhøve.

Tidleg knoppsprett har nok mest å seia for dei typiske blødarane, men sjølv bjørka overlever hard sevjegang frå stuven i nokre tilfelle. Almen blør også sterkt og overlever, men er verre å fella eller styva når borken loser. Då kan ein lettare koma i ska for å flekkja borken. Sjølv

dersom ein freistar å reinskjera snittet med motorsaga kan borken sleppa frå underlaget.

Vanlegvis vinn me styva i tide.

Ein lyt også halde seg innaføre brennedatoen for bål den 15 april.

Endeleg kjem arbeidet også i strid med våronna på garden, så det er mykje som skal klaffa for å koma i mål.

Larsateigen

Eit av måla for 2019 var utviding av «Storeteien åt Larsane», opp mot Øvre Bergaveg og i austleg lei mot «Svaena åt Norane». Det vart styvd 18 tre, derav 7 gamle.

Nokon av dei gamle stuvane ser gamle ut, medan sume har gjerne ikkje det same alderdomssvipen. Definisjonen gamal stuv kan gjerne vera litt flytande, dersom treet ikkje har utvikla den særmerkte tjukke stuvten, men likevel syner teikn som kan tyda på at dei har vore kolla i mannshøgde og delt seg i to greiner. Sume har berre ein topp som mest går i eitt med stuvten, men så syner likevel styven teikn på elde, i skap av turr, hard knudrete bork og ofte hol etter greiner som ikkje har lukka seg heilt sidan treet vart styvd. Slike hol kan vera svært ettertrakta som reirstad for fuglar. Slike stuvar med einslege gamle renningar eller greiner/stomn, om ein vil, gjev von for våre styvingstre, som og ymsar med kor mange renningar som vert utvikla eller overlever.

Dei nye «styvingskandidatane» er som før, gjerne topptunge tre, utsett for å rotvelta. I hovudsak står dei på dei typiske stadene for styvingstre i landskapet, på bratte brot, i berg og røyser. For dei fleste ville alternativet vera å fella dei ved rota, men det høver betre for dei store eintrøingane, og der trea står for tett. Me ser det som ein føremun å framelska mange styvingstre og så heller vraka stuvar i ettertid dersom det skulle vera ynskjeleg. Reint biologisk er det uansett gunstig med stuvar i landskapet, sjølv om dei evt. skulle døy.

Me har god røynsle med at svake tre livnar til etter styving og også ein del som går ut, anten same året eller påfølgjande år.

I år styvde me to heggar også. Havråboka fortel om bruk av hegg til skav og emne, medan Johannes Torp i lydopptak, antydar at Heggen ikkje var nemneverdig vyrdt på. Me finn likevel ein og annan stor hegg i landskapet på Havrå med teikn som kan peika på høg kolling. Heggen er uansett svært fin om våren, og styving av eitt og anna tre gjev rom for at også heggestuven kan verta tolleg gamal.

Ein av stuvane som vart styvd er ein kjempestuv på grensa til «Svana åt Norane». Han vart styvd... april, og hadde teikn på byrjande knoppsprett. I Utgangspunktet var me tenkt å utsetja styvinga til eit anna år, men så oppdaga me ei flengje i den tynnvegga, hole stuven. Heile stuven var iferd med å flakne.

Gammal stuv, på grensa til Norene. Denne stuven heldt på å flakna, og vart styvd våren 2019

Det var to orsaker til at me ynskte å vente med styvinga til eit anna år:

-Stuven vart fristilt frå stor skog i 2018 og 2019

-Me ville venta med styvinga til me hadde fått drøfta styvingsmåten på slike gamle stuvar, anten med ressursgruppa for haustingsskogen eller anna fagmiljø.

Me valde å setja att ei livgrein, ein framgangsmåte som har synt seg lovande på fleire stuvar på Havrå. Stuven har svara med grei renningsvokster, og truleg kjem han godt ifrå det, trass i at stuven er heilt hol og roten inni.

Det er framleis nokre ustyvde tre på Larsateigen, me vil tilrå å styva. Då reknar eg og med Olav torp sin teig, som grensar opp til Larsateigen. Det er særleg ein klassisk, gamal stuv på eit brot, nær opptil Øvre Bergaveg og ein annan stor stuv som har gamal sprukken bork. Båe er gode verdifulle utgåver av tre som me ynskjer rådgjeving kring, før me gjer tiltak.

Det er også fire stuvar med attståande livgreiner frå 2018, der livgreina med kanskje med føremon lyt bort i år. Eller evt. ikkje? Tvilen knyttar seg meir og meir til eigenskapane som knyter seg til dei gamle stuvane. Både treet og rota er stor, trongen for energi og vatn også sterk, til sårheling og nyvekst, og alt dette i eit gammalt «produksjonsapparat» som rota og stuvten utgjer. (sjå hemningsfaktorar under.)

Me valde å utsetja dette inngrepet til 2020 for at stuvane skulle få høve til å henta seg inn eitt år meir, noko som har vore svært nyttig kan det syna seg. Fyrste sumaren etter styving i 2018, var det ring vokster av nye renningar , medan sumaren 2019 synte ein overraskande god tilvekst, både av allereie tillaga renningar, men og ny vokster av sekundære skot frå grunnen av fjorårsrenningane og truleg frå små anlegg danna førre året, så vidt synleg utanføre borken og truleg også anlegg innom borken. Me er framleis usikre på om tillaging av heilt nye adventivskot har gått føre seg i noko stor grad dette året, på desse stuvane, men trea har overraskande mykje nye skot i høve til fjoråret. Dette er svært viktig; erkjenninga om at regenerasjonen av nye renningar/ greiner går føre seg over eit lengre tidsrom etter styving.

Veldig typisk ser me at dei nye renningane har sitt utspring i tilknytning til kappestaden for greina som er skoren bort, og mest ingen ting kring basis av livgreina. Der livgreinene er vassrette kjem det skot til ein viss grad frå oversida av livgreina, og også ved basis. Det er det vanlege under naturlege føresetnader også, der oppsida av greinene har sterkare apikal dominans enn undersida av ei grein. Mest typisk er denne effekten på greiner som er bøygd som ein katterygge. Då kjem dei nye skota på høgste krylen. Er greina hangande kjem mest alltid ny renning ved basis nær greinkragen. Denne mekanismen er grei å utnytta gjennom medvite å taka vare på slike sidegreiner som livgrein, og så skjera livgreina utom desse nye renningane dei påfylgjande åra.

Også dei meir eller mindre oppreiste livgreinene kan sjå ut som dei vinn på styvinga, gjennom auka vokster, meir ljøs og endra rot/krune- forhold. Me har nokre døme som syner dette, jamvel på vesale livgreiner som har svara med meir vanris etter styving. Desse greinene er truleg godt budde på å verta styvde, med gode utsikter for nyvekst.

Endeleg vil styvinga av livgreinene evt, i 2020 gjeva svar på om denne utsette styvinga av dei omtala livgreinene , har teke kruttet frå treet, eller om det er like potent som før hovudstyvinga i 2018.

Almane på Larsateigen

Det står fem mellomstore almar på Larsateigen. Tre av dei syner teikn på styving, men me kan ikkje vera heil sikre. To av dei er lause i rota, og eitt tre særst rakt og høgt. Me vil tilrå styving klok av skade, men har valgt å utsetje til me har drøfta almane sin status med fagmiljøet. Almane er vanlegvis vindsterke tre om dei får utvikla seg naturleg i djupt jordsmonn. I 2018 rotvelta likevel ein yngre alm på Larsateigen, over Nedre Bergaveg. Fleire tilhøve syner at Berget er eit kulturlandskap som er avhengig av eit Menneskestyrt omlaup av skog.

Bjørkene på Larsateigen

Me hogde 11 store bjørker øvst under Øvre Bergavegen. Dette er ei svært bratt bergside med grunt jordsmonn og dei store bjørkene var iferd med å sleppa i rota, som nemnt i innleiinga. Her oppe under Øvre Bergavegen er det skrinnare jord og bjørka gjer meir av seg. Lenger aust er ein teig som ovrar seg meir som ein bjørkehage, med store gamle bjørker. Bjørkene ovrar seg lik dei som i folkemålet vert kalla for «Steinbjørker» i dei indre fjordane her eller «Eitrebjørk i Sogn, og truleg vert dei både gamle som levande tre, og varigare som vyrkje, enn anna bjørk. Eit døme ser me i Semensløa, der ein del av kledninga er bjørk som er like varig som furekledninga på same vegg. Eitt kjenneteikn for steinbjørka er at ho veks på karrig jord, slik me finn litt høgare i lendet her, sjølv om jorda ikkje er like fattig som dei turre urane i sogn.

Bjørkehagen har ikkje teikn på styving hjå oss, slik me ser mange andre stader i indre strok på vestlandet, men ifylgje Kåre Havre var dei vyrk for bjørka. « Ho var gull», som han sa. Han hevdar også at det ikkje var flusst med bjørk hjå dei, men det er usikkert korleis stoda var på Havrå i det heile?

Noko som kan gjeva ein peikepinn på tilfanget av skog på Havrå i gamal tid ser me i Smålandsløa, der to av stavane er sultre av bjørk. Der ligg beten nedfelt i den naturlege greinkløfta på stokken (Sula). Dei to greinene i «sula» utgjer dei tradisjonelle stavøyro på staven og sjølv greinkløfta, - den sokalla «orgrøypinga» i staven. Bruken av bjørk i denne samanhengen kan tyda på mangel av høveleg byggjevyrke på det gjevne tidspunktet løa vart bygd. Dei hine stavane er fure og kjem opphaveleg frå ein annan stad. I dag syner desse stavane teikn på at bruk. Bjørk er ikkje uvanleg som byggjevyrkje i bjørkeområda, medan

bruken her på Havrå ikkje er vanleg i reisverk slik me kjenner løene i dag. At Smålandsfolka, nytta nett bjørk i lenginga av løa si kan ha samanheng med økonomien på garden, eller rein kost nytte, eller så kan det vera gamal sed inne i biletet? Å gjera seg nytte av suler, er kan hende den eldste måten å byggja i stav. Det ser ein frå naturfolk sine bustader kring i verda. Eg vel å tru at den praktiske sida kan ha vore utslagsgevande; Bjørka har evne til å opptre som sultre, samstundes som ho vert stort nok til byggjevyrkje. Men kvifor ikkje nytta fure, eik, ask, alm, osp? Truleg var det ikkje tilgang på store nok tre, eller så vanta nokon av trea heilt på bruket på den tida. Bjørka er særst utsett for mott (stripa borebille) og talar mot å nytta ho i reisverk. heile biletet elles viser dermed til ressursstoda på bruket då løa vart sett opp som ein samfelt bygning med løe oppe og flor nede, ein gong på slutten av 1700-talet, eller inn på 1800-talet.

Arbeidet med å fjerna skat og stokkar av slike store tre er eit langdrygt arbeid i det bratte lendet. I mange høve lyt me baksa stokkar og skat på tvers for å koma fram til høvelege renner å føra vyrkjet ned. For å få ned kubbane la me opp kvistdungar attom tre nedetter lia, slik at dei fanga opp kubbane. Nedst laga me ein fanggarde av skat og strangar mellom store askar av same hensikt. All ved vart boren ut til sist.

Hasselen på Larsateigen (Hatl)

Hassel er det overalt, både høgt og lågt i bergjet. Korleis me tenkjer kring skjøtselen er skildra i rapporten for 2018. Fylgjene av å setja att unge greiner og kolling av nokre av dei eldste greinene som breier seg for mykje, ser me i år; Lange, unge greiner legg seg lettare etter at hasselrunnen er tynna, og dei kolla greinene kjem ikkje så lett med renningar som dei som er skorne heilt ned. Føremålet med å kolla nokre av dei eldste renningane er difor innfridd,- me får ein fleiraldra hasselrunn med gamal, og evt. døyande ved. Nye renningar kjem frå dei renningane som er skorne heilt ned, og naturleg, ved at mykje av greinmassen er skoren bort. Dei unge greinene som bøyer seg, let seg lett skjera attende, eller heilt bort.

Dei runnane som er skorne heilt ned, renner rikeleg frå rota og veks til med ein tiltalende, kjegleforma hasselrunn, som gjev teigane ein svip av ein stelt hage. Det ser me tydlegast på Gulleiksteigen, der hasselrunnane byrjar å laga ei slutta årsklasse.

Her ser me ein interessemotsetnad, eller evt. eit lukkeleg mangfald.

Dersom føremålet er å hausta fine renningar er dei friske runnane å føretrekkje, medan dei gamle uryddige støa, truleg rømmer høgst biologisk mangfald.

Endeleg, er nok dei ville, heilt urørte gamle hasselstøa i ein klasse for seg andsynes biologisk mangfald. Der det er mogle tek me vare på desse. Gode døme finst i rudningsrøysene mellom Simoane og Torpane. Hausten 2019 var eit usedvanleg rikt nøtteår, eit kjærkome tilskot til smådyr og fuglar i skogen.

Villeple (surapal, Havrå)

På larsateigen er 2 kjende villepletre. Eple er sterkt ljoseskande (Fototrof), og desse hang tungt mot fjorden. me har difor skore dei bøygde trea, soleis at dei vert rakare og i jamvekt.

Rogn (Raun)

Veks spreidd kring heile teigen, især på bratte bergufser og skrinne ryggar. To store rotvelter på Larsateigen i år. Kanhende er dei vare for vind, men veksestaden er nok medverkande årsak? Det har vore eit uvanleg rikt bærår på desse trea. I haust stod dei heilt snøya for blad, og raude av bær. Samanhengen mellom rikt bærår og tidleg bladfall er tydeleg hjå fleire treslag.

Gråor (lysolder)

Gråora er innslag fleire stader på teigen, serskilt i våte drag som venta, men også i allminneleg jord. Heilt ytst mot parkeringa, hjå Simofolket, er olderrenningar eineherskande etter hogsten me utførte for fellesskapet i samband med parkeringsplassen i 2017. Her er det ikkje avklara om nokon lyt fylgja opp med tiltak. Ein kan vel tenkja seg at det er grunneigar sitt ansvar? Denne fyrste teigen i Bergjet over Nedre Bergaveg har også innslag av stor older, ask og alm, og er til god livd for Larsateigen innom, som er i ein omstillingsfase med fristilte tre.

Lenger aust på Larsateigen har også me nokre små felt med olderrenningar som har lukka seg heilt etter hogsten i 2018. Meininga var å skjera renningar i samband med slåttén, men no lyt me gjera eigne tiltak der som ein lekk i oppfylgingstiltak som byrjar melda seg på alle teigane våre.

Svartor (Mørkolder)

Øvst under øvre Bergaveg er eit felt med ungtre av svartor. Dette er teigen som truleg tilhøyrrer Olav Torp. (Museet paktar jorda). Forvekslinga med larsateigen førte til at eg i vanvare gjorde små tiltak som å ta ut gråor, og ryddja nokre vindfall, samt styvde nokre askar. Svartora bør tynnast og stellast. Ho er topptung, høg og rak. Ein fin trehop av svartor.

Rydningrøysene på Larsateigen

Fleire stader på Larsateigen ser me rydningsrøysar av ulikt omfang. Det er gode dokument over slåttelandskapet i Bergjet. Rydningsrøysene er vare for ytre påverknad og kjem lett i vegen under arbeidet her. Larsateigen er kan hende ein av dei mest utfordrande teigane å restaurera grunna det bratte lendet, rydningsrøysene, og gjerdet langs Nedre Bergaveg, som ikkje toler ein einaste kubbe på avvegjar. Rydningsrøysane lyt kartfestast tilliks med ein liten stubb av» bergagarden», for å heva vyrnaden for landskapet som kulturminne.

Brenning av kvist

Hogsten og styvinga let etter seg mykje kvist. Me brenner på to ulike måtar:

Anten kveikjer me eit lite bål, og brenner samstundes som me ryddjar, eller så lagar me kvistdungar som me kveikjer på toppen, og let brenna ned. Kvistdungar er naturleg å laga for å fanga veden som nemnt, men også for å kunna rydda teigen medan ein arbeider, og til dømes i godt ver, då det går an å føta seg.

Kunsten er å finna stader å brenna som ikkje kjem i strid med rydningsrøyser eller andre steinhopar som kan vera kulturminne, eller i nærleiken av stuvar eller andre tre me tek vare på. Det gjeld og røtene på trea. Også loingsvegar held me oss unna.

I regelen fell me då ned på open grunn, anten grasmark eller moldberr jord. Ved fleire høve har me brent attom rotvelta røter, eller på vass-sjuk jord.

Av tryggleikssyn brenner me mest alltid i regnver eller snø. Ved turr frost kjem me lett i strid med «forne, (fodne)», »sena», det vil seie folna fjorårsgras som lett fatar om elden breier seg.

Me har godt grep om brenninga i vått ver, og ser det som ein føremun for at ikkje bålet skal brenna ned i bakken. Me er nøydde å få god varme på båla, elles brenn ikkje den ræe veden opp.

Det fyrste dømet der ein matar bålet, let seg gjera der jorda er farbar i vått ver, og ein kan styra varmen. Det andre dømet kan høva seg på sleip jord som ikkje toler ferdsel i vått ver. Då kan ein bera i hop skatet i godt ver på førehand. Ein annan føremun er at store, våte bål brenn frå toppen og ned. Det er avgjerande at ein kveikjer bålet på toppen, på militært vis. Då vert ikkje røykgassane avkjølt på vegen opp i fri luft. Det vert i det heile mykje minder røyk, enn om ein kveikjer elden i botn av bålet. Under slike tilhøve brenner dessutan bålet ei hole midt i bålet, og det vert mindre strålingsvarme til sidene, samstundes som at grunnen ikkje vert utsett for varme, før bålet brenner heilt ned. Det kan likevel verta svært varmt på slutten når ein dyttar dei ubrente bålsidene inn i varmen. Under god handsaming av brenninga, vert det lite skade på grunnen. Jorda er relativt tett og brenninga krev luft. I vår jord er det heller ikkje mykje råhumus som kan brenna, som på lyngmark og i barskogar. Har ein fyrst brent ein dag, vil oskelaget verna jorda til ein viss grad ved brenning neste dag.

Arbeidet med skatet krev i alt svært mykje arbeid. Det er i regelen svært uhamslig å bala med og let seg ikkje effektivisera i bratt lende.

Utkastet til skjøtselsplan kjem med forslag om at greiner og kvist lyt berast til ein fast bål plass. Det meiner me er sers lite realistisk under dei tilhøva me har i Berget. Kan hende var det mynta på handtering av skat og skogsavfall kring tunet, der det kjem meir på sin plass.

Ein biologisk måte å tenkja på føreset kan hende at kvistdungane kan rotne ned der dei ligg ?

Vår

røynsle syner at dungane lett kjem i vegen for alt arbeid med slått og ferdsel, og at slåttan vert ufullstendig. Det svartelista ugraset Mongolspringfrø lever i beste velgåande berre i kvistdungane der me ikkje kjem til med ljàen. Det same gjeld fleire store ugras.

Heilt synst på Larsateigen ligg ein stor kvistdunge me ynskjer å fylgja framover. Kanskje kan han gjeva oss kunnskap om utviklinga i ein kvisthaug? Mykje burde tilseia at dei kan vera til bate for fuglar og insekter. Brenning for oss på Havrå, er difor eit nødvendig onde. Dette er eit emne som har ålmenn interesse i samband med forvaltninga nasjonalt i samband skjøtsel av kulturlandskap, skogrydjing, og andsynes klimasaka, og ikkje minst når det gjeld dei biologiske ringverknadene.

Det er spørsmål om den museale sida og ynskje om å syna fram eit historisk landskap, fritek oss frå denne heilskapstanken?

Skogen på Gulleiksteigen 2019

Me har ikkje gjort inngrep i skogen på Gulleiksteigen i 2019. Her hadde me planar om å halda fram med styvinga, slik at me får eit gradvis restaureringslaup. Også her held me litt att av di stuvane anten er store og «Artstypiske», fine askestuvar som fortener varsam tilnærming. Andre av stuvane er fine almar som godt kunne vore styvde, men som også er vene tre med eit stødig lægje i lendet. I det heile er mange avgjerder mat for fleire menneskje, sett i ljøs av at garden er freda, og tilhøyrrer «Folket».

Me fekk levert ein god del av veden med ein oppdrettsbåt med lang krane. Diverre kom me ikkje heilt i mål. Mykje ved ligg framleis i gjelet, og gjer ikkje ska der han ligg. Faktisk er veden som ligg att i sjøbrotet gunstig som underlag og stoppar for ny ved som evt. skulle koma. Når oppdraget er fullført ser me helst at alt er borte, for at sjølina skal syna seg frå si beste side.

Askane I Bergjet.

Me har styvd kring 130 tre i Bergjet sidan byrjinga av restaureringsprosjektet i 2015.

Av dei er 96 asketre, både unge og gamle. Resten er 25 almar, 5 seljer, 3 rauner og to heggjar.

Av askane er 47 gamle stuvar som har vore styvde før. Attåt har me ein 5-6 stuvar stuvar med spørsmålsteikn som ikkje ovrar seg heilt som typiske gamle stuvar.

14 er gått ut sidan oppstarten i 2015/-16. Mest nystyvde eintrøingar. Berre ein gamal styvd storstuv har gradvis daua i denne bolken av uviss orsak. Han vart styvd i 2015 og er i dag heilt daud, med ei levande flogrogn i toppen. (Her ser me korleis stuvven lever vidare gjennom eit anna tre) Tre-fire gamle stuvar av ein mellomstorleik har også late bøta med livet av uviss orsak? Berre ein av dei ovra seg som ein klassisk stuv med fleire gamle renningar som utgangspunkt i toppen.

5 har daua allereie fyrste sumaren, men ingen gamle stuvar.

5-6 tre er daude og har sett rotrenningar frå rota (basis) i staden. I fylgje Johannes Torp kan rotrenningar tyda på eit tre eller stuv som slit, eldest eller evt. er døyande. Rota er gjerne meir livskraftig enn stommen. Tida vil visa, om rotrenningen vil fullføra livslaupt attmed den daude mor-stuven.

62 er livskraftige, men hadde meir eller mindre unormale blad i haust. Av dei hadde ein god del relativt få stygge blad, og fleire tre hadde unormale blad nede i kruna, medan dei var heilt friske i toppen. 13 tre hadde mykje unormale blad. Unormale blad i denne samanhengen er buklete blad med gråsvarte flekkar i blada og i nokre høve, brunsvarte bladstilkar. Dei buklete blada kan vera særst krøllete. Ymse tre har blad med anten daude prikkar, eller koparraude bladflekkar og bladrender, og også krøllete bladspissar, som truleg er naturlege fysiogene skadar, eller resultat av harmlause insektåtak?

7 var heilt friske i bladverket og livskraftige, men nokre av trea i den førre gruppa kunne kanskje vore her? Eg har valt å utelata dei her, dersom det er byrjande sjukdomsteikn.

Minst 13 tre ser ufriske ut, med turre, eller daude skot. Tre eller stuvar der renningane turkar ut gjev misstanke om askesjuka? For stuvane sin del kan det tenkjast at leidningsvevet er

skipla av ulike orsaker? Dei fyrste par åra verkar det som det er ring kontakt mellom stuv og renning. Særleg fyrste året skal det ingen ting til før adventivskota vert avrivne av vind eller beitedyr. Berre ein tynn streng er vedvev midt i rota av renningen, medan kallus eller kork utgjer ein stor del av omkrinsen av renninga ved basis. Når renningane dett av vert det eit kjeglevore krater i stomnen etter renningen. I fruktdyrkinga er denne lause bindinga godt kjend, og urtevorne skot vert difor ofte rivne av, i staden for å verta klypt.

Ein lyt ta atterhald for at ufriske blad så seint som 26 september kan ha samanheng med naturleg haust. Likevel er det tydeleg på heilt friske askar, at dei anten misser grønne blad, eller at dei gulnar på trea (klorose) og fell til jorda friskt gule på let. Både dei grønne og gule blada fell ofte til jorda heile, eller evt. med litt tap av einskilde blad frå det kopla bladet. Bladstilken er friskt gul, som dei gule bladplatene eller evt brungrøn på dei grønne blada. På bakken finn me og heilt brune blad, men me har ikkje oversikt om dette skuldast utturking på bakken, eller om trea også feller brune blad.

Før i tida var det ikkje uvanleg at dei raka nedfallslauv om haustane, og gav beista, attåt rispelauset som dei rispa eller plukka av renningane oppi stuvane, med nevane. Friskt haust-, og nedfallslauv var då ein føresetnad. Det er tydeleg ein sterk samanheng mellom god vokster og grønne blad på stuvane om hausten. Grønne blad og seinka vekstavslutning langt ut på hausten veit me trugar overvintringsevna åt renningane på trea.

Ferdig avhausta vil me granska stuvane på nytt. Då er det lettare å få oversynet i treet og ikkje minst få auga på unormale skot, anten på den eine eller andre måten. Mykje tyder på at sjølve renningane, dersom dei ikkje er alvorleg sjuke, er normale å sjå til, sjølv om blada ser u-friske ut. Dei sjuke renningane skil seg tydeleg frå dei friske, ved leten og spensten, og sjølv sagt storleiken i mange høve. Det er eitt sjukdomsteikn me er vare på; det er at renningen turkar innerter skotet og utviklar gaffelgrein, ved at to knoppar bryt på den friske delen.

Sjukdomsteikn kan lett forvekslast med frostskaade som nett asken er hefta med. At dei ytste endane på skot/ renningar fryser attende og at dei som fylgje av det vert tvikløyvd, er eit kjend merkje for asken som tre.

Den store, gamle stuvnen midt i lia knyter det seg stor spaning til:

- Han er styvd vinteren 2017
- Han er stor og gamal
- Han kom med grei gjenvekst fyrste året, men relativt få og små renningar
- Han hadde god vokster i 2018, og kom med fleire skot. Truleg også nye adventivskot?
- God vokster i 2019
- Bladkrølling og ufriske blad haust

Storestuvnen på Gulleiksteigen, våren 2019

Dei store «viktige Stuvane» på Gulleiksteigen ser lovande ut tre år etter styving. Ein stor stuv som heng majestetisk ut frå eit brot langt oppe på teigen har berre middels god tilvekst og delvis også turre skot. Det er for tidleg å seia om det er sjukdomsteikn.

Nokre av dei svake og daude stuvane er heilt tydeleg svekka av lauvtrekreft. Det lyt utgreiast om slike tre burde vore fjerna av evt. smittefare. Kreften lagar store krater i stomnen og skiplar vass-, og – næringsstraumen i treet. Der det er fritt leide veks renningane, eller greinene på vanleg vis.

Almane

Fine tre, mellom anna attmed berg, og godt rotfeste. Trea har teikn som kan tyda på at dei har vore styvd ein gong, men dei har likevel ein naturleg svip og tek seg godt ut i landskapet slik

dei er. Trea er gode frøtre og gjer god nytte for seg soleis. Dei hadde og teke seg godt ut som styvingstre? Men det lyt drøftast føreåt.

Alle alkestuvane har teke seg. Nokre av stuvane langs gjelet er likevel stygge, dvs. dei vantar renningar på ei side, eller har få å visa til. Det er uvanleg hjå alm som elles er sær livskraftige.

Det er verd å merkja seg at alle almane med stor snittflate etter styving løyser borken utan god sårheling. Dette er tydeleg med å svekka stuvane som styvingstre. Borkløysinga kan strekkja seg langt nedetter stommen, særleg der skot vantar.

Sårheling på ung alm.

Mange skot oppetter stommen utgjer ein stoppar for borkdauden. Dette gjeld alle treslag. Det er difor ein stor bate for treet at adventivskota kjem nærast råd der treet er styvd. Flestalle almane har rik skotvokster nedetter stommen, men mest alle trea er for tjukke i utgangspunktet til å vera eit godt stuvemne.

Eitt av dei store paradoksa med alm i Bergjet er det store frøsleppet kvart år, og så få ungtre av alm. På stader i Indre Sogn har underteikna røynt ei heilt anna stode. Både her og der er hjorten eit stort problem, og gnagskade på bork heilt vanleg.

Grunna rikt med greiner oppetter stommen er det spørsmål om ikkje me lyt skjera bort nokon av desse greinene for å skapa den kjende svipen av ein stuv. Teoretisk vil eit slikt inngrep fremja voksteren i toppen av den orsak at greiner også i underkant av dei herskande skota i toppen, vil kunne påverka toppskota. Dette er avhengig av tjukkeleiken og plasseringa i høve til ein annan. I fruktdyrkinga talar ein om konkurranseskot om dei skota som sit nærast toppskotet;- Jo meir opprett dei veks, dess meir tevling (konkurranse) med toppskotet. Jo

tjukkare dei er i høve til toppen, eller midtstamma,- dess meir tevling. Dersom ein granskar almane er det påfallande lik lengde på greinene nedetter stomnen, med andre ord svak apikal dominans greinene imellom trass i ulik høgde frå bakken.

Ei anna side av saka er om sidegreinene er med å tilføra stomnen næring i ein viktig bolc av treet sin restitusjonsfase etter styving. Det er ei kjend sak at tap av greinmasse etter skjering, gjev påskuv for utviklinga av kjerneved i treet. Det vil i røynda føra til at noko av den vassførande delen av treet sluttar å verka. Dei typiske kjernevedtrea som eik og alm dannar synleg ekte kjerneved, medan fleire andre treslag anten lagar utydeleg kjerneved eller falsk kjerneved såkalla kalleved. Det heiter seg at denne typen dannast i samband med sårskadar på treet (B. Kucera, R M. Næss, 2010) og eller ekstrem kulde eller turke (V E. Risør 1966)

For lauvtrea sin del dannar mange treslag sokalla Tyller ved kjerneveddannelsen eller når dei vert såra; nokre blæreaktige utvekstar som tettar dei daude vedrøyra.

Me lyt ha i mente desse eigenskapane når me stressar trea ved styving. Likevel er store friske stuvar livskraftige, sjølv om dei er innhole og vert haldne i live av berre eit tynt skal. Me veit at «livsnerva» ligg i silvevet og i kambiet mellom borken og veden og at berre nokre få årringar er nok til å halda liv i treet.

Nett difor er det kan hende særleg viktig med ein gradvis overgang frå stort tre til stuv, i restaureringsfasen for desse trea som ikkje har flusst med vedvev å ofra, -frå vassførande vedrøyr, til daud og tilstoppa kjerneved og kalleved. Vassmangel grunna tyller, i «plaga» tre og stuva,r er kan hende difor den største bøygen trea lyt gjennomgå i samband med restaureringa.

Unge, små almar har betre utgangspunkt for å verta gode styvingstre. Hjø oss er låge stuvar vanleg , og det føreset unge tre som utgangsmateriale kan det sjå ut som? Her lyt me ha hjelp og innspel frå andre til å finna fram til gode løysingar. Me finn og god inspirasjon i rettleiinga frå info. til føresetnadene for Regionalt Miljøprogram.

Her trur eg det finst mat for eit seminar i framtida om røyntslene frå styvingsskogen over det ganske land.

Hassel på Gulleiksteigen

I den nedre delen av teigen vart hasselrunnane skorne heilt ned av den fyrste prosjekt-ansvarlege i 2015 (eller 16?) Dei er i dag velforma kjegleforma eller eggforma runnar som gjev teigen svip som ein hage. Der dei står tett byrjar dei å veksa i hop til ei slutta årsklasse.

Øvst er hasselen skoren med tanke om å få fleiraldra runnar, skjønt ikkje så utprega som hasselen på larsateigen.

Den fyrste typen treng etterarbeid i form av tynning, før dei kastar for mykje skuggje, og dermed tyner feltskiktet som er under utvikling.

Or på Gulleiksteigen

Berre få store oretre er tekne vare på. Dei største bør fellast før dei vert gamle og skjøre. Ny årsklasse av gråor veks til i vest, og bør avstandsregulerast, før det er uframkomeleg for ljåen. For framtida er rotskota finare og til dels friskare enn stubbeskota. Stubbane kan med fordel fjernast til fordel for rotskota. I rapporten for 2018 greier me ut om smålandsfolket og olderveden.

Linda på Gulleiksteigen 2019.

Nye renningar poppar opp i hundretal frå dei felte lindestubbane. I framtida vil me trå etter å sleppa fram rette skot. Skeive renningar toler vanlegvis ikkje si eiga vekt og breier seg unødig. Då linda er ei god bieplante, er målet å få linda kjønnsmoden og oppnå bløming på sikt. Me kjenner ikkje til bruken av lind i dagleglivet på Havrå.

Selje på Gulleisteigen

Berre ein seljestuv på teigen med fin tilvekst trass i den vesale stuv. Dette er ein skap som er vanleg for mange seljestuvar, og det er med visse unntak heilt tydeleg ingen motsetning mellom utsjånaden og yteevna. Selja er særst sjeldan på våre teigar i Bergjet.

Villeple på Gulleiksteigen

Eitt villepletre, skore som trea på Larsateigen, for å oppnå jamvekt i krone.

Merking av unge aske og almespirer

Eit stort problem når ein byrja slå graset i Bergjet var at ein ikkje greidde å skilja småplanter av ask og alm frå graset sjølv. Det tenkjer me er ein føresetnad for å skapa ættefylgje etter dei eldre trea som går ut av ulike årsaker. Dei spirene me skar med ljåen, ville naturlegvis kunna koma att året etter, men dei vart sett attende. For å førebyggja skade på trea, vart det sett ned fleire titals stikker av hassel attmed småplantene spreidd kring på gulleiksteigen. Dette vart gjort etter knoppsett, for då hadde plantene blad og var mogleg å få auga på.

Dette tiltaket var svært nyttig under slåtten, og me kunne arbeida meir framfust enn før. Året før hadde ein vore nøydd å leita seg fram med ljàen for å skåna små spirer. (Skildra i rapporten for 2018)

Grasslåtten i Bergjet

Slåtten i Bergjet byrja 18.07 med 14 slåttefolk, på nedre luten av Storeteigen åt Larsane.

Teigen vart slegen fyrste gong i 2017, og me merkar allereie stor skilnad på styrken åt grassmarka. Sølvbunke er viktigaste graset og set ljàbitet på prøve.

Før fullendt dag vart alle ropa heim for å ta inn turrhøy. Det vart difor ikkje slege meir enn 10- 15 meter opp i bakken, heilt ytst, og ei smal stripe heilt inn til gjelet.

19.07 var siste dag av hovudslåtten på Havrå og slåttegraut. Me valde difor å nytta dei slåttefolka me hadde til rådvelde, før arbeidarane gjekk ut i ferie, og slo den øvste fjerdeparten av Gulleiksteigen, attmed gjelet.

Den påfylgjande veka var det to slåttefolk att på Havrå som slo og raka Gulleiksteigen heilt til sjøen.

Bilete viser Lars Inge Torp, som la stor innsats ned under slåtten i Bergjet

Alt i alt vart grovt rekna berre halvparten av dei restaurerte teigane slegne i 2019. Eg reknar ikkje med den øvste luten av Larsateigen, for me byrjar fyrst å slå andre sumaren etter hogst. Mykje av teigen er ikkje grodd til fyrste sumaren og det vert ein slags aklimatiseringsfase for småplanter av ask og alm.

Midtteigen åt Torpane (Semensjorda) vart ikkje slege i det heile dette året.

Gjer me opp rekneskap for sumaren 2019, syner det at me er komen til ei grense for kva me vinn å hanskast med når det gjeld slått i Bergjet.

Skal me koma i mål med Bergaslåtten i 2020, tarv me endra på samordninga av arbeidet på garden. I 2018 vart om lag ein fjerdedel slege på dugnad før slått på Havrå. Det er ein ulempe med så tidleg slått på mange vis, difor lyt me kan hende sjå føre oss å slå etter ferieavviklinga i staden. Sein slått gjev mellom anna lite hå. Ankepunktet for sein slått er at diverre at arbeidsstyrken då er oppteken med håslått og skurdonn på heimejorda.

Slåtten i Bergjet er framleis i ein restaureringsfase. Som me har vore inne på før, er slåttearbeidet meir arbeidskrevjande i denne fasen.

Så lenge Mongolspringfrø er til stades hindrar det oss i å føra graset ut av Bergjet. Fyrst då vil turking av graset og utnytting av det til for vera aktuelt. I Dag rakar me graset i store dungar på kvist eller faste marginale plassar, for så å brenna det til vinteren ilag med kvist. Dette føreset at me har kvist tilgjenge.

Brenning om sumaren er sannsynlegvis berre mogleg dersom graset vert turka, og i ytste fall kan det vera ringt å få til grunna brannfaren.

Førebels er handteringa av graset ei stor utfordring som me ikkje veit heilt å hanskast med på ein framifrå måte. Likevel er samling i dungar og kompostering, eller brenning ei grei løysing i dag.

Det er særst viktig å syta for slått i Bergjet i framtida. Røynslene fram til no syner at landskapet vert grønarare og venare, som ein hage eller park. Kan hende like viktig er betringa av framkomsten og oversikta.

Graset i Bergjet

Utviklinga av plantesetnaden på teigane som er under restaurering, freistar me halde auga med. Ynskjemålet kunne vera å fylgja utviklinga i faste ruter av ein fagbotanikar. Som nemnt

i rapporten frå 2018 er minnet ein dårleg reiskap. Fagleg sett er det difor diverre litt overflatisk.

Teoretisk sett er det lite truleg at dei høge staudene med stort og evt. også eit vandrane rotnett skulle lata seg påverka av slåtten, etter berre to år. At auka ljostilgang skulle verka inn er kanhenda meir truleg, ikkje minst sol , vind og turke i samspel. Den turre fjorårssumaren kan difor ha spela inn?

Me lyt og ta høgde for at dei store grasa gjer meir av seg og stel merksemda frå staudene som då lever i eit skuggjetilvere i staden. Nokon eigentleg tevling om næring så tidleg i restaureringstida er vel og lite sannsynleg? Næringsbanken er truleg for høg til det. Truleg vil auka mineralisering etter hogst, gjeva stigande næringsstatus i lang tid enno?

Tett uslegen sølvbunke mark, vinn tevlinga om plass og næring.

Kva tid næringsstatusen går attende etter hogst , på dette markslaget, og under nye driftstilhøve har stor interesse, og har alt å seie for utviklinga av plantesetnaden.

Eg har festa meg med utsegna åt Johannes Torp, om at; «Graset var liksom lettare i Bergjet». Det kan nok peika mot ein annan plantesetnad og andre næringsstilhøve?

Det store inntrykket er likevel at feltskiktet vert meir tettgrodd for kvart år, og at graset tek over for høgstaudefloraen. Særleg gjeld det typiske skuggjetolande skogvokstrar som Skogsvinerot og Ramslauk. Også legevendelrota er truleg på vikande front. Alle desse er ilag med mjødur og villbringebær dei høgstaudentene som har vore mest iaugefallande i restaureringstida så langt.

Me kan også leggja til grunn at høgstaudefloraen var på teigane også før oppstart. Her er det referanse i granneteigar i tilfelle. På dei urudde granneteigane ser me at skogfloraen er grignare enn plantesetnaden i ope lende. Skort på ljøs krev tilpassing, og tevling i rotsona for rotstokkar og krypande jordstenglar krev plass. (Skogsarbeidet går føre seg på ei tid då feltskiktet er i kvile, og me vantar gode forundersøkingar.)

Det fører oss fram til spørsmålet om utviklingstihøva, og om det er døme på «pionerartar» av interesse, eller om utviklinga berre handlar om fortrenging , fortetting, eller avgang? Dette har stor verd i samband med tilgroinga til dømes på dei moldberre områda, mellom anna under store hasselrunnar som er skorne bort eller attende. Det har stor interesse avdi utbreiinga av dei ulike grasartane har alt å seie for arbeidet med slåttene til dømes. Ikkje minst har det ei økonomisk side. Det er stor skilnad på framdrifta der sølvbunka er herskande, og andre gras.

Berre dei flinkaste slåttefolka meistrar å halda bitet på slikt gras syner det seg, og kvar tue lyt skjerast med eit handgrep i mange tilfelle for å få bukt med liggjande blad i tua, til skilnad frå god eng der ljåen vert ført med lange drag. Det er for tidleg å samla trådane, men to felt gjev

ein peikepinn. Granskingar av frøplanter på to ulike karakterområde, eitt på moldberr mark under tidlegare store hasselrunnar eller stø, som dei seier her på havrå, og eitt felt knytt til eit vassjukt øydelagt felt, syner klårt at sølvbunka kjem som» pionerart» frå frø og langt på veg som reinbestand.

Sjå bilete. Biletet syner nyslege sølvbunke tett som i ein plen.

Dette biletet samsvarar godt med inntrykket frå fleire av områda me har byrja å slå, at sølvbunka gjer mykje av seg i slåttemarka. Oppdagingane på dei to felta på Gulleiksteigen er viktige for oss, sidan det avslører eit struktuelt problem med å lesa utviklinga i landskapet på plantesetnaden. Utviklinga eller suksesjonen har ein snikande måte å fylla landskapsrommet på som berre eit vaksamt auga klarar å festa seg ved. Det handlar endeleg om vanskane med å hugsa kva utgangspunktet var.

I tillegg til å vera ein problemart, kan sølvbunka også vera til bate for oss; Ein av dei fyrste oppdagingane me gjorde då me byrja slå på den vassjuke delen av Larsateigen i 2018, var den store skilnaden det var på grasbakken i høve til 2017, då jorda var som gjørme å rekna. Også på turrare mark var det sølvbunke, så me kan likevel ikkje berre tilskriva utbreiinga til jord som er øydelagt av ferdsel.

Andre grasarter

Som nemnt i rapporten for 2018 er det berre nokre få grasarter som gjer mykje av seg på dei skildra teigane. Utanom Sølvbunke er det, krattlodnegras, hundegras, og ein ukjent som opptrer fast om enn i mindre grad. Dei to fyrste opptrer i tilnærma reine «bestand», medan hundegraset tydeleg opptrer tuevis som innslag mellom dei andre artane. Dette ser me tydeleg

etter slått, då hundegraset veks til med fleire cm i døgeret og står som lysgrøne tustar i bøane, og øydelegg det fredfulle inntrykket av nyslegen og velkjemba bø.

Hundegraset og sølvbunka veks ofte ilag, og det saftige (når det er ungt) hundegraset hjelper faktisk på bitet andsynes den turre, strie sølvbunka. Denne verknaden vågar eg tilskriva mothaldet hundegrastuene øver, tilliks med fenomenet «å slå» med dott. Det vil seia å halda ein grasdott eller lyng-/ris-kvast framføre ljåen medan ein slær, for lettare å få has på stridt gras, eller aller helst medan ein slær på steinutt mark. Ein kan ikkje sjå bort ifrå andre tilhøve, at hundegraset med sin saftige »lauk«, og blad, gjev tilskot av råme til dei turre sølvbunkeblada? Både hundegras og sølvbunke vert tyngre å slå etter kvart som dei vert eldre. Sølvbunken turkar på rot, og hundegraset vert særstrevlerikt, og tua stiv og tjukk som ein stokk. Det gjeld å ha kraftig orv under slike tilhøve. Dogg eller dropar i graset verkar på to måtar; Graset vert saftigare, men kanskje like viktig er tregleikskrafta som gjer mykje av seg i vått gras. Døme på tregleikskrafta ser me tydeleg når ein sler graset med kvass ljå; Graset står då like fullt att rett opp og ned, etter at ljåen har skore det av.

Krattlodnegraset er viktig attgroingsgras i eng, der det breier om seg når landbruksdrifta opphøyrer. Namnet peikar på tilpassing til veksestader med busk og kratt, og dermed også skog og skuggje. Me finn det i rik mon langs Nedre Bergaveg, men berre eit lite strekk før andre gras tek over. Likeins veks det rikeleg på eit avgrensa felt på Gulleiksteigen, langs grensa mot Olsane. Det er teppedannande, dvs. det legg seg tidleg og ljåen lyt ta det bakfrå, så vulgært det enn høyrest ut. Krattlodnegraset er eit bladgras som gulnar tidleg i rota og det blømer dårleg. Også dette graset er difor lettare å slå medan det er ungt. Også når det vert «utstade» kan ein likevel lirka det av med ljåen. Då er det sprøtt å slå, mest som potetgull, og krev turre tilhøve. Det minkar på rot når det gulnar, og kverv desto meir når ein turkar det. Det vert ikkje noko av det. Det bægjer oss inn på det store spursmålet, om graset var vanleg i Bergjet også i gamal tid?

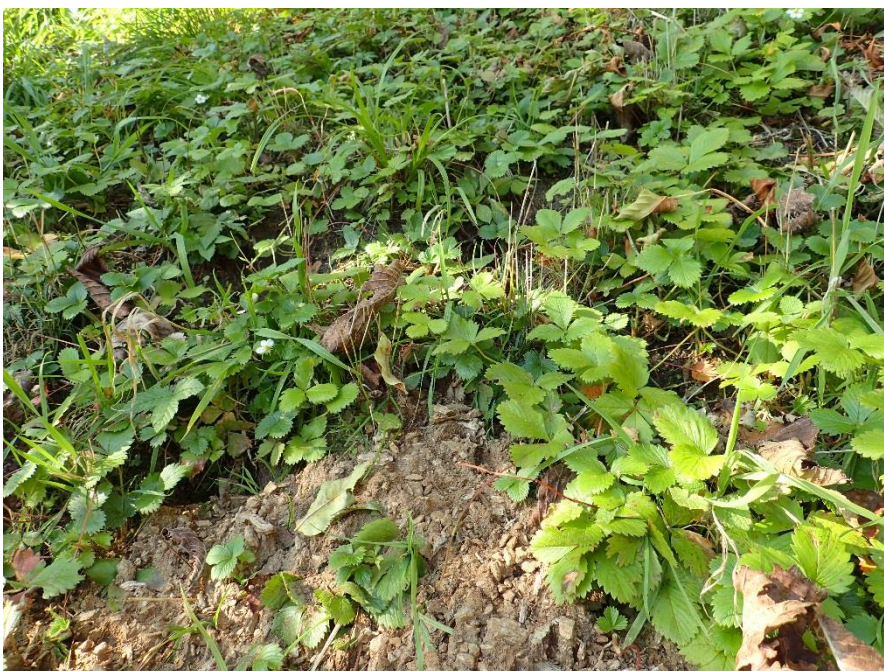
Når me kjem høgare i lendet, i den fattigare jorda og bjørkeskogen i tilknytning til Øvre Bergaveg, råkar me på smylegraset. Eit typisk skogsgras som lever godt i skuggje, men som tek heilt av dersom skogen vert hogd. Me ottast difor utviklinga der me hogde dei store bjørkene. Bjørkehagen som står att ovrar seg som kjent meir som eit klimakssamfunn med lite opprørsk undersatter (Feltskikt). Røynslene me har med smyla, er at graset er seigt å slå trass i den irrgroene, mjuke og saftige framtoningen.

Smyla opptrer ikkje heilt aleine her oppe. Blåtoppen eller «le(dd)løysa» og sølvbunke held smylegraset med selskap, ilag med frytler og einstape og andre bregner. Blåtopp er vanlegast å råka på i våtlendt mark og sure tilhøve, men knut Fægri hevdar at han og er sær vanleg på jord som er råmen om våren, men som turkar ut sidan. I bestefar min sine utslåtter var blåtoppen velkjend og dei kalla graset for skjergas. På «skjergrastødna» på dei harde gneisane i Straumsdalen i Bolstadfjorden slo dei, og fægri si skildring av veksestaden samsvarar heilt. Der det er frisk fukt veks det, men også på grasmyrar og utslåtter.. Dette er ei av plantene som er heilt fråverande i edellauvskogen i nedre del av Bergjet, men som lever gode dagar alle stader i bjørkeskogen langs Øvre Bergavegen.

På sida av saka, kan eg nemna at underteikna var med å tekte ei nevertoke på ei utløe i Øvstedal heilt vest i Voss herad. Der vart blåtoppvoll føretrekt som torv på toka. Torva vart spadd ut i blokker vertikalt i jorda, på same viset som ein gjer ved spading av brenntorv. Det vert då berre ei smal stripe med gras på sida av kvart torvstykkje, som då vert lagt ned på toka. På dette viset vert berre eit lite område spadd opp framføre å spa ut blokkene vassrett i vollen. Den smale stripa med gras på kvar torvblokk fekk sidan høve til å breia seg utover toka.

Andre planter

Markjordbær gjer mykje av seg på turre plassar. Det opptrer delvis aleine , men og som innslag i lag med andre. Det likar seg på solsteikte stader og veks i matter. Eit merkeleg samkvem ser me langs gjelet midt i lia, der markjordbær og løvetann var einerådande, i 2018 medan same felt var samansett av markjordbær og mjøduert i 2019.

Markjordbær er mest einerådande på turr solrik mark.

Kvar løvetannen er vorten av kan ein lura på, sameleis korleis mjødurten er dukka opp. Mjødurten er velsigna lett å slå med sine stive stylkar, men kan verta vel treen når det lir på. Det heiter seg ifylgje Fægri, at «kreaturene» let han stå, medan geitene, ikkje overraskande likar han. Dei Gamalnorske sauene på Havrå vert ville når dei får mjødurten i gjøta.

Av andre urter er det spreidde innslag av gullris, skogsalat, og revebjelle, og mykje mjølke, truleg krattmjølke? Tidleg vår er det tepper av vårkål, ein av dei klassiske «smørblomane», så også her. Einskilde kusymrer er naturlegvis spreidd hist og her på same tida.

Mongolspringfrø

Mongolspringfrø er som kjent vanleg i Bergjet, og visstnok etter sigende innover Bruvikstranda?? Grensene for utbreiinga er uvisse men på Havrå ser me planta i grensa mot Vadlane. Med sitt svake rotnett ser det ut som at det bukkar under i tett grasmark, anten det er beite, eller vert slege, difor ottast me ikkje ugraset på heimebøen. Likevel kan me sjø føre oss spreieing til all skogsmark og krattskog i tilknytning til heimejorda.

I Bergjet går planta grundig attende der det vert slege og finst då berre på freda «øyer) som i kvisthaugar og uslegne felt, som til dømes nede i gjelet. Elles er ugraset framleis til stades overalt der det er opa jord, i busk og kratt, på båltafter og liknande. Den store evna det har til å spreia seg med frø tilseier at me truleg lyt gje tapt for vidare utbreiing og at me i framtida kan hende kan lempa på aktsemda me syner i dag når det gjeld bruken av graset me slær i Bergjet? Det er likevel svært forvitneleg å sjå kor utslagsgjevande slått i Bergjet har vore mot planta. Systematisk slått og tillaging av eng er difor beste åtgjerd mot uvesenet.

Det heiter seg at planta skal vera ei god bieplante, og det ser ikkje ut som det øver sterk tevling med andre planter når planta er spreidd i allereie etablert plantesetnad, men opptrer ho i tette hopar der planta kjem inn som «pionerplante», tek ho heile plassen kan det sjå ut til. Truleg berre ei avgrensa tid, som fyrst ut i ein naturleg suksesjon?

Hemningsfaktorar 2019

Det praktiske arbeidet på Havrå er særst påverka av veret. Dei få dagane det var turrefrost og snø drog me ved ovanom tunet på Havrå. Bøane der er vare for slit og det er lange avstandar å bakska veden heim. Arbeidet i bergjet vart difor lagt til ei tid med mykje nedburd og ringe arbeidstilhøve. Nemleg dei tre- fire fyrste månadene på året. I same tida byrjar frukttreskjeringa på Havrå, og det vert trongt om tid.

Hjorten har herja mykje, også dette året. Bergjet er ikkje verst råka, av di fleire stuvar står ulagleg til, men langs hjortestiane er det store skadar. Verre er det fleire stader ovanom tunet på Havrå, og der er også frukttrea hardt råka dette året. Gode eintrøingar som er sett att, etla for styving er råka, og flestalle eintrøingane på Larsateigen, nær nedre bergaveg har sår etter hjortegneg på oppsida, påført for fleire år sidan. Me ser då at det har vore eit vedvarande problem over lang tid. Mange av dei gamle stuvane som er halve, dvs. heilt opne på halve sida av treet, er truleg skadd lang tid attende. Dei unge trea har stor evne til å lækja såret, men alle er mindre vitale langs sårstaden. Såret vert sverta av sopp, men råten ser ikkje ut som han gjer treet noko i fyrste omgang. Gro-jare dekker såra delvis på dei store såra. På unge tre går truleg saftstraumen lett forbi såret både vertikalt og horisontalt, gjennom bork og porer i veden. Det ser difor ut som krone og rot har kontakt. På store tre med store sår er truleg vedrøyra tilstoppa med «tyller», og evna dei har til å føra vatn radiært gjennom» linseporer» frå levande ved forbi sårstaden er truleg svekka. På store, gamle trea er det lange avstandar radiært. Greiner over såret har då ringe vilkår og kan døy.

Lauvtrekraft : Alle stuvane, på Gulleiksteigen som er råka av kraft, er hardt svekka eller daude. Det lyt drøftast om slike tre er smittekjelde for andre tre, og om dei difor lyt fjernast. Me har vald å spara dei av di dei ovrar seg som gode fugle og insektstre,- halvt i live eller daude, med djupe sår i veden.

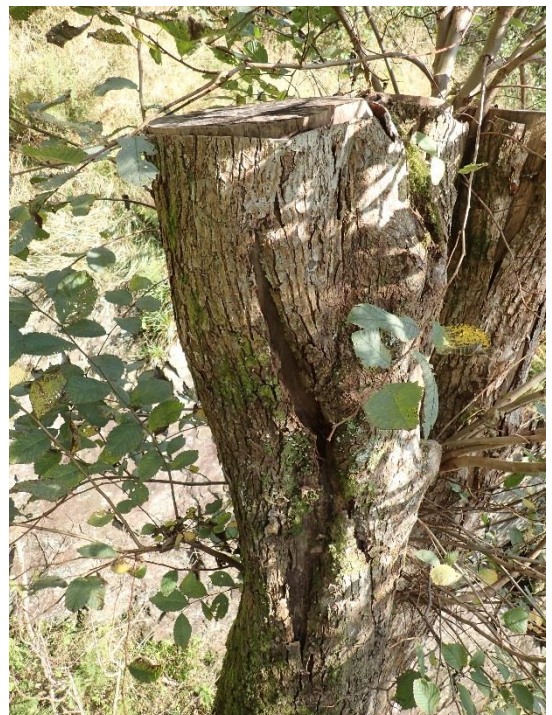
Insektsåtak 2019. Fleire tre var hardt råka av målarar eller viklarar dette året. Især almen vart hardt råka, og sjølv store tre var mest ribba for blad tidleg på sumaren. I Veafjorden vart alle frukttre heilt oppetne og almen mest like gale. Frukttrea på Havrå kom godt ifrå det. Me kjenner ikkje entomologien her men syner til bilete frå veafjorden på alm som gav same skadebilete som på Havrå.

Sopp på Selje: Årvisst er det åtak av mjøldogg, og eller bladrust på seljetrea på havrå. Det ymsar frå bakkelægje og høgare opp i krana, og svekkar nok tilveksten monaleg på tre som er hardt råka. Hjø oss er det viktig med god tilvekst på seljestuvar på grunn av tilgangen på gode kipespilar. Spilane vert då lange og jamne med få sidegreiner.

Typisk åtak av sopp på selje.

Laus Bork: Tjukke eintrøingar og gamle, tjukke greiner/renningar på stuvar som vart styvde for to- tre år sidan eller meir, er fysiske til å sleppa borken kring snitt- staden, dersom det ikkje har kome ut greiner nær såret. Dette er kjent frå før, men syner større tilskuv på alm og selje enn venta. Borken slepper i lange striper nedetter stomnen, ofte mellom levande greiner. Der levande greiner veks er borken u-påverka. Mange levande greiner er difor avgjerande for trivnaden på slike tre.

Som nemnt tidlegare har me valt å ikkje skjera bort renningar som veks opp etter stomnen, før renningane øvst på stuvan har vokse til, i den tru at alt grønt på stuvan trengst for vellivnaden i treet fram til toppen er fullt utvikla.

Det er også godt prov på at berre unge, tynne tre eller fristilte tre med gode sidegreiner og gjerne rottjukke tre som smalnar snøgt, kan verta gode stuvar.

Det gjev og peikepinn om at styving av stor selje og alm bør gjerast i fleire vender, og eller at snittet bør leggjast der greinene smalnar inn. Kandelaberform og truleg også livgreiner, er difor gunstig på selje og alm.

Me ser fram til å fylgja trea framover for å verta kjend med utviklinga på stuvane. Me har god tru på at sjølv ringe stuvar kan verta brukande som styvingstre, med mykje daud ved og biologisk mangfald. Det beste provet på det er alle dei seljene på Havrå som berre er som ein jordklump å sjå til, men struttar av friske renningar likevel. Det tykkjest som selja lagar nye årer eller livsnervar gjennom den rotne stuvan, og lever vidare på dei. Me ser dei som svarte slangar frå kruna og ned gjennom treet.

Vind: Vinden feller fleire tre i året på Havrå. Nokre tre tek med seg store jordflær og reinskar berg medan mange knekkjer i rothalsen på grunn av svekte røter. Asken vert sprø når han vert gamal, og når det er kaldt, og knekk nokre gonger av oppi treet. Verst i år gjekk det med eit bjørkestø som velta over nedre Bergaveg og la gjerdet flatt, samstundes som det reinska berget reint. Oppryddingsarbeidet vart omfattande, men gjekk greitt. Det ligg minst fire andre tre som lyt ryddast til vinteren.

I fleire høve dett tre som kunne vore felte i samband med arbeidet på teigane, men som får stå av ulike grunnar. Hovudgrunnen er vyrdnaden for store tre som gjev teigen liv eller skuggje, livd, eller til dømes frøtre. Store, fine stuvar får stå til me veit kva som er beste restaureringsmåten. Me ser mon i å skunda oss sakte. Nokre tre får stå av di det krevst førearbeid på annan mann sin teig for å få treet ned. Det var orsaka med bjørka som ramla over nedre Bergaveg.

Trea som dett i dei urudde teigane I Bergjet gjer lendet uframkomeleg, men vert truleg eit nyttig innslag i skogen likevel. Me har gode døme å visa til i restaureringsbolken på våre teigar som syner at manglande oppfylgning av dei rudde teigane, gjev fullstendig virvar, dersom me ikkje fylgjer opp med slått og rydjing av rotrenningar. Det er likevel spørsmål om det er rett å lata området leva sitt eige liv, andsynes fredningsføresegnene for Havrå.

Me opplever dei slegne teigane som svært tiltalande å ferdast på. Frå sjøen skin dei som grønne hagar. I arbeidet med dokumentasjon av utviklinga er det og monaleg lettare å fylgja opp dei slegne teigane, enn dei hine. Me har stor hug til å halda fram med arbeidet og fullføra restaureringsbolken og med tida koma over i ein i vedlikehaldsfase.

Det er gildt å sjå at slåttearbeidarane på Havrå likar seg i det bratte lendet. Vonleg vil me finna fram til løysingar, slik at me får slege dei rudde teigane i Bergjet.

Tordivel i Bergjet med larver under buken. Anntall larver viste kor mange finværsdager dei hadde i vente – Kåre Havre fortel dette.

